

Nina Spicijarić Paškvan*

Talijanizmi u *Kvaderna kapitula lovranskoga*

U radu se ispituje prisutnost talijanizama u ispravama sadržanim u predlošku Kvaderna kapitula lovranskoga, koju je pripremio i obradio Damir Viškanić. Kvaderna sadrži upise na hrvatskom, talijanskom i latinskom jeziku, a za ovu će se analizu razmatrati samo hrvatski upisi. Cilj je rada iz navedenoga izdanja ekscerpirati talijanizme te ih etimološki i leksikološki obraditi. Pritom će se s jedne strane odrediti neposredna etimologija posuđenice (dakle posljednji jezik davatelj), a zatim će se pokušati odrediti i daleka etimologija. Pod pojmom talijanizam u ovome se radu podrazumijevaju posuđenice iz mletačkog, tršćanskog, furlanskog ili talijanskog jezika.

Ključne riječi: *Kvaderna kapitula lovranskoga, talijanizam, neposredna etimologija, daleka etimologija, mletački, tršćanski, furlanski*

Uvod

Kvaderna kapitula lovranskoga predstavlja najopsežniji glagoljčni spomenik s područja Lovrana. Obradom *Kvaderna* bavili su se brojni istraživači, od Jakova Volčića, Vjekoslava Spinčića preko Ivana Milčetića, Nikole Žica do Vjekoslava Štefanića, Branka Fučića. Predložak je ovoga istraživanja *Kvaderna kapitula lovranskog*, koju je pripremio i obradio Damir Viškanić. Viškanić je tu zbirku isprava, prema sadržaju, podijelio u 7 cjelina: inventar (popis dužnosti i prava kapitula prema pojedinoj crkvi, oltaru, bratovštini), zakupni ugovori, obračuni, regule (propisi i odluke), matična knjiga, oporuke i razni drugi upisi. Unutar svakoga dijela kronološki je razvrstao upise koji su u *Kvaderni* bilježeni od 15. do 18. stoljeća. Jedan upis iz 15. st. te upisi iz 16. st. pisani su glagoljskim kurzivom na hrvatskom jeziku (jedan iz 16. st. na talijanskom je), u 17. st. uz hrvatski jezik u *Kvaderni* su

---

* Dr. sc. Nina Spicijarić Paškvan viša je asistentica u Zavodu za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Gjure Ružića 5, 51000 Rijeka. Elektronička pošta: nspicijaric@hazu.hr.

prisutni latinski i talijanski tekstovi, dok su upisi u 18. st. isključivo talijanski. Za ovo su se istraživanje razmatrali samo upisi na hrvatskom jeziku (glagoljični i jedna oporuka pisana latinicom), no pojedine talijanske posuđenice iz hrvatskih upisa ovjerene su i u talijanskim upisima *Kvaderne*.

Pitanje talijanizama u *Kvaderni*

Zbog dugotrajnih i složenih kulturnih slavensko-romanskih, odnosno hrvatsko-talijanskih dodira, čakavski je lovranski govor bogat talijanskim posuđenicama. Lovran kao primorski i trgovački grad bio je otvoren prema moru, što je pogodovalo romanskom jezičnom utjecaju. Naime, u razdoblju 10–14. st. počinju se afirmirati novi narodni jezici kao opozicija klasičnim jezicima, tj. latinskom i grčkom. Već početkom 13. st. trgovci s Apeninskoga poluotoka postaju promicatelji narodnoga jezika kao sredstva komunikacije na jadranskoj obali, pri čemu posebno mjesto zauzima Venecija. U to se vrijeme uzduž istočne jadranske obale (npr. u Trstu, Istri, Rijeci, Krku, Malom Lošnju, Zadru) širio tzv. *kolonijalni mletački jezik*¹ ili *mletački 'de là da mar'*, koji je postupno nadjačavao tamošnje autohtone jezike i afirmirao se kao jezik komunikacije. Upravo utjecaj kolonijalnoga mletačkoga jezika vidljiv je u leksiku *Kvaderne kapitula lovranskog*. U radu se pod pojmom *talijanizam* podrazumijeva posuđenica iz mletačkoga kolonijalnoga jezika ili iz nekoga drugog talijanskoga govora u hrvatski jezik, odnosno u čakavski tekst *Kvaderne*.

Cilj je ovoga istraživanja bio iz transliteriranoga i obrađenoga teksta *Kvaderne kapitula lovranskog* Damira Viškanića ekscerpirati talijanizme te ih etimološki i leksikološki obraditi. Pritom se nisu uzimale u obzir novčane i mjerne jedinice te imena mjeseci. U gotovo svim talijanizmima u *Kvaderni* jezici su izvornici latinski ili grčki, no za sastavljanje građe uzet je u obzir samo posljednji jezik davatelj prema načelu neposredne etimologije.² Za određivanje jezika davatelja

---

¹ Izraz *Colonial Venetian* uveo je američki slavist Charles E. Bidwell 1967. godine. Pritom je važno razlikovati termin mletački (venecijanski) od venetskoga. Naime, kako Muljačić ističe: „Termini *venecijanski* i *venetski* nisu sinonimi jer se prvi odnosi na 'mali' *volgare d'Italia* grada Venecije i najbliže okolice (*il veneziano*) a drugi na njegovu ekspaniranu formu, tj. 'veliki' *volgare d'Italia* koji je 'dijalektalizirao' i, kasnije, dijalektalizirao prvobitne 'autonomne' jezike Padove, Trevisa, Verone (*il veneto*) da bi kasnije i sam bio 'dijalektaliziran' sa strane firentinskog > talijanskog.” (Muljačić, Žarko, „Sullo status linguistico dell'istrioto medievale“, u: *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*, Böhlau – Weimer, Köln – Wien, 2000., str. 361.)

² Muljačić, Žarko, „Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata 'stranog' porijekla“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, sv. 23–24, 1997–1998., str. 269.

korišteni su postojeći etimološki i drugi rječnici, a konzultacijom su talijanskih dijalektoloških rječnika varijante leksema ovjerene i u talijanskim govorima (u Istri, Furlaniji, Venetu).

Etimološka i leksikološka analiza talijanizama prema semantičkim poljima

Obradom teksta dobivena je građa od ukupno 63 talijanizma, koji su podijeljeni na pet semantičkih polja. To su: 1. Posjed i imovina, 2. Obrada zemljišta, 3. Pravo, 4. Crkva, te 5. Semantički nerazvrstani leksemi. Leksemi su unutar svakoga semantičkog polja navedeni abecednim redom, a pored svake je leme napisano značenje na standardnom hrvatskom jeziku te oprimjerenje iz *Kvaderne*. Zatim slijedi etimološka obrada talijanizma.

1. Posjed i imovina

afitat/fitat ‘dati u najam, (u)najmiti’ ...*dasmo i afitasmo sucu Mateju Mraku onde nazoče buduću kostaneve i nivu na dobreče...* (93, 10)³; ...*da bi mu fitali Dolčić ki (j)e pustil kapitululu lovranskom...* (75, 11)

Radi se o mletačkoj posuđenici. Posvjedočena je u: mlet. *fitàr*⁴ ‘unajmiti, dati u najam (kuću ili teren)’, jul., tr. *afitar, fitar*, pir., vd., rv. *fitâ* ‘dati u najam’, tal. *affittàre, fittàre* ‘davati u najam, pod zakup; davati (novce) na korist, na kamatu’. Od sr.lat. *affictare*, postnominal od izraza (*pretium*) *fictum* ‘fiksna cijena’. Inačice s početnim *f-* nastale su aferezom. Leksemi *afitât, fitât* ‘iznajmiti’ zabilježeni su i u ostalom dijelu Liburnije. Na leksem *affittar, affitar*⁵ nailazimo i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 24, 275; REW 3280; Devoto 8; ERHSJ, I: 11; ARj, 9: 59; GDDT 19, 238; DELI 26; Rosamani 8, 383; Vinja, I: 14; Zing-CD)⁶

³ Prvi se broj u zagradi odnosi na stranicu, a drugi na redak u kojem je primjer zabilježen u *Kvaderni kapitula lovranskog* Damira Viškanića (*Quaderna capituli Lovranensis/Kvaderna kapitula lovranskoga*, Katedra Čakavskoga sabora Opatija – Adamić, Lovran – Rijeka, 2002.), npr. str. 93, 10. redak.

⁴ Riječi preuzete iz talijanskih rječnika (Zingarelli, Rosamani, Doria, Boerio) donose se u izvornom obliku.

⁵ Za talijanske će upise u *Kvaderni* biti navođeni kanonski oblici leksema i njegove različite pisane varijante.

⁶ U zagradama su navedene bibliografske jedinice na način da prvo ide kratica pojedinoga izdanja (objašnjenje kratice v. u popisu rječnika) ili prezime autora, zatim u pojedinim primjerima slijedi broj sveska, a na kraju dolazi stranica na kojoj se pojedini primjeri nalaze.

ered/red ‘nasljednik, baštinik’ ...*eredi pokoinoga Frana Skočanića z jedne strani a z druge strane...* (99, 6); ...*ki plvan i redovniki daše rečene kostani Jakovu i nega redu večnim zakonom...* (55, 2)

Ovaj je leksem zabilježen i u tal. *erède* (arh. *erèda*, arh. *rèda*, arh. *rède* ‘nasljednik, baštinik’), mlet. *erède*, *rede* ‘nasljednik’, kp. *erede*. Radi se o učenoj riječi od lat. *herède(m)* nejasne etimologije. Leksem *ered* nalazimo od 16. st. u Senju, dok je *red* karakterističan za istarske krajeve (u *Istarskom razvodu* 16. st.), a nalazimo ga i u *Vinodolskom zakonu*. Leksem *red* ‘nasljednik’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. U talijanskim upisima nailazimo na varijante *erede* i *herede*. (Boerio 254, 560; REW 4115; Devoto 151; ERHSJ, I: 664; ARj, 9: 30; DELI 391; Rosamani 342; Vinja, I: 143, 144; Zing-CD)

fabrika ‘nešto što je uređeno’ ...*i od vsega ča prisadi ale učini fabriki od nova kako od trsa, tako od ulik...* (107, 7)

Od tal. *fàbbrica* ‘tvornica; uređenje, građenje nečega; uprava crkvenoga imanja; građevina; talionica’, tr. *fàbrica*, *fràbica*, kp., vd. *fràbica*, *fàbriga* ‘fabbrica’, mlet. *fàbrica* ‘tvornica’ < lat. *fàbrica(m)* ‘umjetnost, zanat, obrtnički dućan, radionica; građenje, kuća od 16. st.; tvornica od 18. st.’, izvedenica iz *fàber*, *fàbri* ‘kovač, zanatlija’. Leksem *fàbrica* ‘tvornica’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. (Boerio 257; REW 3132; Devoto 161; ERHSJ, I: 501; ARj, 9: 39; GDDT 221; DELI 411; Rosamani 350, 399; Zing-CD)

fit ‘najamnina’ ...*rečeni fit smo prieli na današnji dan...* (171, 14)

Radi se o mletačkoj posuđenici. Posvjedočena je u mlet. *fito*, *afito*, jul., tr. *afito* ‘najamnina koja se plaća za kuću ili teren’, tal. *affitto*, *fitto*. Od izraza (*prezzo*) *fitto* < (*pretium*) *fictum* ‘fiksna cijena’. Leksem *fit* ‘najam’ prisutan je i u ostalom dijelu Liburnije, a još je u 15. st. zabilježen po zapadnijim krajevima, u značenju: a) najam, zakup, kirija; b) kamata. Inačice *affito*, *fitto*, *fito* nalaze se i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 24, 275; REW 3280; Devoto 171; ERHSJ, I: 11; ARj, 9: 59; GDDT 19; DELI 441; Rosamani 8, 383; Vinja, I: 14; Zing-CD)

komunski ‘općinski’ < *komun* ‘općina; zajedničko vlasništvo nad nekom nepokretnom imovinom (pašnjakom, šumom i sl.); gmajna’ ...*a z druge strane je put komunski...* (99, 8)

Posvojni pridjev na *-ski* od *komun* (13. st. Istra) ‘općina’ < tal. *comùne* ‘općina; komuna; zajednica; općenit’ (arh. *commùne*, arh. *comùno*), mlet., jul., tr. *comùn* ‘općina; zajednica;

zajednički', rv. *cumóun*, bz. *cumun* 'općina, zajednica' od lat. *commūne(m)* 'koji vrši svoju službu (*mūnus*) zajedno s (*cūm*) ostalima' > ksn.lat. *communāle(m)* istoga značenja kao i *komunski*. Varijante *komūnjski*, *komūnski* 'općinski, javni' zabilježene su i u ostalom dijelu Liburnije. U talijanskim upisima *Kvaderne* nailazimo na imenicu *commune* te na pridjev *comunale*. (Boerio 186; REW 2091; ERHSJ, II: 136; ARj, 19: 251; GDDT 169; DELI 263; Rosamani 238, 279)

konfin/kunfin 'granica, međa' ...*Ogradu le tomu hatanu... konfine lovranskom...* (41, 16); ...*ka Ograda leži na kunfine lovranskom v Bahove...* (57, 3)

Od tal. *confine* 'granica; arh. regija', mlet., tr., furl. *confin*, por. *cunfin* 'granica bilo države, bilo privatnoga posjeda' (radi se o prilagođenoj riječi iz standardnoga talijanskoga), učena riječ od lat. *confīne*, srednji rod od pridjeva *confīnis* 'pograničan' (izvedenica iz *fīnis* 'granica'). Leksem *kunfīn* 'granica, međa' zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije (prijelaz *o > u*), a na riječ *confine* nailazimo u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 188; Devoto 95; ERHSJ, II: 139; ARj, 23: 785; GDDT 170; DELI 267; Rosamani 241; Zing-CD)

kunfinat 'graničiti' ...*kunfina s tramuntane vrtom i ulikami...* (105, 13)

Ovaj je glagol posvjedočen u tal. *confinàre*, mlet., jul. *confinàr* 'biti blizu; graničiti; prognati; arh. ograničiti' (prijelaz *o > u*). Radi se o postnominalu od *confine*, *confin* (za etim. usp. *konfin*, *kunfin*). Glagol *confinar* zabilježen je i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 188; Devoto 95; ERHSJ, II: 139; ARj, 23: 785; DELI 267; Rosamani 241; Zing-CD)

kuntrada 'kraj, predio' ...*fitali kostaneve v diviane kuntrade lovranskoj...* (109, 19)

Riječ je preuzeta iz mletačkoga. Posvjedočena je u mlet., jul., tr. *contrada* 'cesta naseljenoga mjesta', tal. *contràda* 'knjiž. tosk. ulica naseljenoga mjesta; arh. kvart; regija, zemlja' (prijelaz *o > u*) iz govornog lat. (*regiō*) *contrāta(m)* '(regija) koja je ispred', zatim 'regija koja je blizu' pa 'kvart, četvrt', od *cōntra* 'nasuprot'. Riječ je rasprostranjena po čitavom Venetu. Talijanski oblici dobiveni su lenicijom *t > d*, a u standardni je talijanski riječ vjerojatno ušla iz venetskog ili iz provansalskog. U Istri *kontrada* znači 'kraj, okolina, ulica'. Leksem *contrada* zabilježen je u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 192; REW 2187, 2191; Devoto 100; ERHSJ, II: 141; ARj, 23: 788; GDDT 171; DELI 275; Rosamani 245; Zing-CD)

livel ‘najamnina; ugovorena novčana naknada’ ...*i ta livel plačajuć rečeni Blaž vsako leto...* (51, 11)

U hrvatskim govorima nailazimo na ovaj leksem od 15. st. u dva značenja ‘1. kamata na novac uzajmljen na osnovu zaloga bez određenoga roka plaćanja; 2. svota što se na godinu plaća za tuđu zemlju uzetu na livel’. Dakle riječ *livel* u ovim krajevima označava ‘ugovor o zakupu’ i ‘najamninu koja se plaća temeljem toga ugovora’. Od tal. *livello* ‘arh. ugovor sličan ugovoru nasljednoga zakupa; rij. zakon zemljišnoga ugovora’, mlet. *livèlo* ‘legalni nasljedni zakup; ugovor’; kp., pir. *livel* ‘dobit; najamnina’ < lat. *libèllu(m)* ‘mala knjiga’ (dem. od *liber, libri* ‘knjiga’), zapravo prema srednjovjekovnoj pravnoj praksi ‘dokument koji je dopuštao davanje zemlje u zakup’. Na leksem *liuello* nailazimo i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 374; REW 5009; Devoto 247; ERHSJ, II: 311; DELI 680; Rosamani 547; Zing-CD)

poses ‘posjed’ ...*da mozi rečeni poses vaveki deržat, uživat i pustit komu...* (101, 16)

U ovim krajevima riječ je prisutna od 15. stoljeća. Od tal., mlet. *possèssu* ‘posjed’, učena riječ < lat. *possèssu(m)*, poimeničen part.perf. od *possidère* ‘posjedovati’ (složenica od *pōtis* ‘gazda, vlasnik’, doslovno ‘koji može’, ie. porijekla, i *sedère* ‘stanovati, boraviti’). Nalazi se i u tr. *possesso* ‘id.’. Leksem *posès* ‘posjed’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije, a na njega nailazimo i u talijanskim upisima *Kvaderne* (*possesso, possesso, possesso*). (Boerio 528; REW 6683; Devoto 325; ERHSJ, III: 13; ARj, 46: 903; DELI 962; Rosamani 822; Zing-CD)

pošešion ‘posjed, imanje’ ...*čagodar priraste v rečenom pošešione...* (107, 5)

Riječ je zabilježena kod čakavaca u 14. stoljeću. Od tal. *possessiōne* ‘posjedovanje’ (prijelaz *s > š*) od učene lat. riječi *possessiōne(m)*, apstraktum na *-io* < lat. *possèssu(m)* (za etim. v. prethodnu lemu). Nalazi se i u zr. *possession* ‘posjed’, te u talijanskim upisima *Kvaderne* (*posesione, possessione*). (REW 6683; Devoto 325; ERHSJ, III: 13; ARj, 47: 79; DELI 962; Rosamani 822; Zing-CD)

2. Obrada zemljišta

brajda ‘stupovi s poprečnim žicama po kojima se penje vinova loza; vinograd’ ...*i opet da ima do tri leta nasadit brajd trsa...* (43, 18)

U ovome je kraju riječ prisutna od 15. st. ‘odrina u vinogradu’. Od sjevernotal. *bràida* ‘polje, livada u okolici grada, prazan prostor’ (13. st. – furl., terg., mugl. *bràide* ‘polje, obrađeno zemljište’; sr.lat. *braidā* ‘ravnicā’) iz lang. *braidā* ‘komad zemlje; otvorena ravnicā’, usp. nvnjem. *breit* ‘širok’. Mlet. *bràida* ‘malo zemlje koja se iznajmljuje; mali posjed’. Leksem *brájda* zabilježen je i u slovenskom jeziku. U *Kvaderni* se spominju toponimi Brajda i Brajdice. Leksem *brājda* ‘loza; odrina od vinove loze’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. (Boerio 97; REW 1266; Devoto 53; ERHSJ, I: 197; ARj, I: 581; GDDT 90; Rosamani 112; Zing-CD)

fadigat ‘fizički raditi; obrađivati’ ...*ima Petar Hala i nega sin fadigat ta vinograd...* (45, 5)

Od mlet., tr., zr. *fadigàr* ‘naporno raditi; umoriti se, truditi se’, tal. *faticàre* (arh. *fatigàre*) < lat. *fatigāre* ‘umoriti se’. Leksem *fadigāt* ‘obrađivati; raditi’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 258; REW 3220; Devoto 164; ERHSJ, I: 508; ARj, 9: 46, 650; GDDT 221; DELI 420; Rosamani 351; Zing-CD)

franak ‘slobodan; oslobođen od nameta’ ...*a da su smokve nemu franke vsako leto...* (83, 16)

Riječ je prisutna od 15. st. u zapadnijim krajevima. Od tal., jul., tr. *frànco* ‘slobodan; oslobođen od plaćanja nameta; siguran u sebe; iskren’ (refleks starohrvatskoga poluglasa *-nǫk > -nak*) iz fran. *frank* ‘slobodan’. (REW 3483; Devoto 176; ARj, 9: 65; GDDT 247; DELI 455; Rosamani 401; Zing-CD)

frut ‘plod, voće, urod’ ...*a ostali fruti te su negovi franki...* (47, 16)

Od tal. *frutto*, mlet., jul. *fruto* ‘plod zemlje; plod ljudskog rada; pozitivna ili negativna posljedica; ekonomska korist; jur. dobro koje potječe iz drugih dobara’ iz lat. *frūctū(m)* < *frūi* ‘uživati’. Panromanska riječ. Leksem *frūt* ‘plod’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. (Boerio 290; REW 3537; Devoto 178; ERHSJ, I: 534; ARj, 9: 76; GDDT 250; DELI 462; Rosamani 408; Zing-CD)

guvernat ‘upravljati, voditi gospodarstvo, vladati’ ...*ako ne bi fadigal ale guvernal on ale nega redi...* (107, 15)

Od tal. *governare* (arh. *gubernàre* ‘voditi, vladati, paziti’), mlet., jul. *governàr* ‘vladati’ (mlet. *governar le tere* ‘upravljati zemljama’), tr. *governar* ‘popraviti, urediti’ (prijelaz *o > u*) < *gubernàre* ‘upravljati kormilom’ postnominal od lat. *gubërna(m)* ‘kormilo’ < gr. *kybernân*. Radi se o prvotno pomorskom terminu ‘upravljati lađom, držati kormilo’, koji je kasnije dobio opće značenje ‘vladati’. Leksem *guvernät* ‘vladati’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. (Boerio 312; REW 3903; Devoto 193; ERHSJ, I: 639; ARj, 11: 518; GDDT 276; DELI 512; Rosamani 447; Zing-CD)

intrada ‘urod, prirod’ ...*i vsaka intrada od rečenog posesa...* (101, 10)

Riječ je u ovim krajevima prisutna od 16. stoljeća. Od mlet., tr., rv., kp. *intràda* ‘prihod’ (tr. i *entràda*), tal. *entràta*, arh. *intràta* ‘ulazak; pristup; početak; muz. početak; intervencija u nogometu; lema; zarada, prihod; transfer podataka’. Poimeničen part.perf. ž.r. od *intràre* < kl.lat. *intrāre* ‘ići unutra (prilog *intra* ‘unutra; iznutra’)’. Promjena *t > d* iz starijeg mletačkoga (16. st. Perast, Rab, Vrbnik) ‘dohodak, ljetina, plod’. Leksem *intràda* ‘ljetina, urod’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. (Boerio 351; REW 4511; Devoto 149; ERHSJ, I: 727; ARj, 12: 850; GDDT 312; DELI 386; Rosamani 509; Zing-CD)

kostan ‘kesten’ ...*mozite vzet kostani sopet kako svoe...* (55, 14)

Riječ se u ovim krajevima nalazi od 16. stoljeća. Od lat. *castaneus* > tal. *castàgno* ‘stablo kestena’, *castàgna* ‘plod kestena’ (prijelaz *a > o*) od lat. *castānea(m)* ‘plod kestena’ od gr. *kástanon* > ngr. *kastaniá*, mediteranskog podrijetla. Stablo je prvobitno maloazijsko. Posvjedočeno u pl., pir., tr. *castagna*. Leksemi *kostan*, *kostānj* ‘kesten’ zabilježeni su i u ostalom dijelu Liburnije. U talijanskim upisima *Kvaderne* nailazimo na leksem *castagnari*. (Boerio 146; REW 1742; Devoto 70; ERHSJ, II: 164; ARj, 20: 372; GDDT 136; DELI 214; Rosamani 187; Zing-CD)

ordin ‘red’ ...*rečene vinogradi fadigat i držat v dobre ordine...* (67, 11)

Od tal., jul. *órdine* ‘redosljed; poredak; red; kategorija; relig. red; sektor; naredba, zapovijed’ < lat. *ōrdine(m)* ‘red’ (nejasnoga porijekla, vjerojatno prvotno iz tehničkoga leksika ‘red niti u tkanju’, zatim ‘red, niz’ pa ‘položaj građanina’ u pravnom ili vjerskom poretku, ‘mjesto u bitci’, i na kraju ‘naredba’).

Mlet. *ordene* ‘način, običaj’. Leksem *ōrdin* ‘zapovijed, nalog’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije, a nalazi se i u talijanskim upisima *Kvaderne* (*ordine*). (Boerio 454; REW 6090; Devoto 292; ERHSJ, II: 564; ARj, 39: 162; DELI 841; Rosamani 707; Zing-CD)

ordinat ‘uređivati’ ...*rečeni vinograd držat v dobre tege i ordinat kako se pristoi...* (89, 13)

Od tal. *ordinàre*, jul. *ordinar* ‘uređiti; poredati; propisati; narediti; relig. zaređiti; imenovati’, od lat. *ordināre* ‘srediti, ređiti’ < *ōrdine(m)* ‘red’ (za etim. v. prethodnu lemu). Leksem *ōrdināt* ‘narediti, zapovjediti’ zabilježen je i u ostalom dijelu Liburnije. (REW 6090; Devoto 292; ERHSJ, II: 564; ARj, 39: 162; DELI 841; Rosamani 707; Zing-CD)

3. Pravo

akordat se/kordat se ‘dogovoriti se, složiti se’ ...*na ta isti dan se akorda rečeni Grgur z rečenim plvanom i redovniki...* (79, 7); ...*se gospodin plvan korda z redovnici...* (245, 6)

Leksem *akordat se* prisutan je u Istri od 13. st., a *kordat se* (*s kime*) ‘dogovoriti se, pogoditi se’ nalazi se već u *Razvodu istarskom* 1275. (prijepis 1546.) i *Statutu veprinačkom* 1507. Riječ je prisutna u Venetu i Julijskoj krajini. Od tal. *accordàrsi* ‘dogovoriti se, pogoditi se’, mlet. *acordàr*, *cordàr*, jul., tr. *acordar* ‘podesiti instrumente; dogovoriti se’ od vulg.lat. *accordāre, prema *concordāre* ‘slagati se’ (< *concōrde(m)* ‘složan’, složenica od *cūm* ‘sa’ i *cōr*, *cōrdis* ‘srce’). Varijanta *kordat* nastala je gubitkom početnog *a-* < lat. *ad-* (usp. *afit* > *fit*, *apparecchiar* > *pariçat*), no to je već vidljivo i u mlet. varijanti *cordàr*. U talijanskim je upisima *Kvaderne* zabilježen glagol *accordarse* ‘dogovoriti se’ te imenica *acordo* ‘dogovor’. (Boerio 23; VELI-int.; REW 2117; Devoto 4; ERHSJ, I: 241; ERHSJ, II: 153; ARj, 20: 323; GDDT 16; DELI 13; Rosamani 5; Zing-CD)

apelat ‘prizvati na viši sud’ ...*ke su mu bile opelane na enstanciju...* (169, 13)

U ovim je krajevima riječ zabilježena od 15. stoljeća. Od tal. *appellàre* < lat. *appellāre* ‘zvati; obratiti se komu’, intenzitiv od *appēllere* ‘približiti, primaknuti’, složenica od *ād* ‘prema’ i *pēllere* ‘gurati’. Leksem *apelāt* ‘prizvati se, oporavljati se; izvući se iz nevolje; jur. prizivati se na viši sud’ zabilježen je i u

drugim dijelovima Liburnije. (VELI-int.; REW 542; ERHSJ, I: 48; ARj, I: 94; DELI 65; Zing-CD)

arbitrija ‘sud’ ...*imejte bit kaštigani na arbitriju častnoga g(ospo)d(i)-na plovana...* (243, 18)

Od tal. *arbitrio*, arh. *albitrio*, arh. *albitro* (13. st.) ‘samovoljnost; autoritet; ilegalan čin’, učena riječ iz lat. *arbitriu(m)* ‘mišljenje’, iz *arbitru(m)* ‘sudac’. (REW 605; Devoto 25; DELI 68; Zing-CD)

autentikat ‘potvrditi’ ...*tako kako se više obderži notah, autentikah, publikah...* (117, 8)

Od tal. *autenticāre* (14. st.) ‘jur. ovjeriti neki dokument; potvrditi’ iz sr.lat. *authenticāre* (*authenticum facere*), iz *authēnticu(m)* ‘autentičan’ < gr. *authēntikós* iz *authéntēs* ‘koji čini za sebe’ (*autos* ‘sâm’ + *hentes* ‘vršitelj’). Na leksem *autenticar* nailazimo i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Devoto 35; ARj, I: 121; DELI 90; Zing-CD)

depenat ‘platiti, isplatiti’ ...*i zato be rečeni instrument depenan...* (103, 18)

Leksem je prisutan u mlet. *depenâr* ‘prekrižiti kemijskom’, tal. *depennâre*, arh. *dipennâre* ‘prekrižiti potezom kemijske, fig. eliminirati; poništiti’ (15. st.), parasintetička složenica od *pénna* (< lat. *pénna(m)* ‘pero’ i *pīnna(m)* ‘pero’, istoga korijena kao i *pētere* ‘uputiti se’), s pref. *de-*. (Boerio 224; Devoto 121; DELI 325; Zing-CD)

dik(i)jarat ‘izjaviti’ ...*dichiaragiuchi i zapovedagiuchi da ako...* (305, 4)⁷

Od tal. *dichiaràre*, arh. *declaràre* < lat. *declarāre* ‘otvoreno razjasniti’, složenica od lat. *dē-* i *clarāre* ‘rasvijetliti’, postnominal od pridjeva *clārus* ‘jasan’ (> tal. *chiaro*). (ERHSJ, I: 404; DELI 335; Zing-CD)

kantat ‘javno objaviti’ ...*da mozi starešina svetoga tela činit kantat rečene uliki na enstanciju...* (171, 4)

Od tal. *cantare* ‘fig. pjevati; priznati’, mlet., jul., tr. *cantar* ‘pjevati; vrijetiti’ < lat. *cantāre* ‘pjevati’, iterativ od lat. *canēre* ‘pjevati’ (prasrodstvo s njem. *Hahn*), preko crkve. Leksem *kantāt* u značenju ‘pjevati’ zabilježen je u drugim dijelovima Liburnije, a u tom je značenju zabilježen i u talijanskim upisima

---

⁷ *Dik(i)jarat* je jedini talijanizam koji je zabilježen samo u hrvatskom latiničnom upisu, a ne i u glagoljičnom.

Kvaderne (cantar). (REW 1611; Devoto 64; ERHSJ, II: 31; ARj, IV: 825; HKT 119; GDDT 123; DELI 197; Vinja, II: 57; Zing-CD)

kaštigat ‘kazniti’ ...*imejte bit kaštigani na arbitriju častnoga g(ospo)-d(i)na plovana...* (243, 17)

U ovim je krajevima riječ prisutna od 14. stoljeća. Leksem *kaštigat* dolazi od tal. *castigàre*, kp., tr. *castigar* ‘kazniti’ (prijelaz *st > št*) < lat. *castigāre* ‘kazniti’ izvornoga značenja ‘ispraviti; nekoga očistiti, učiniti čistim’ iz lat. *cāstu(m)* ‘čist, nevin, neporočan’. Leksem *kaštigät*, *kastigät* ‘kazniti’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 147; REW 1746; Devoto 70; ERHSJ, II: 58; ARj, IV: 882, 890; GDDT 136; DELI 215; Rosamani 188; Zing-CD)

kondicijon/kun(d)icion ‘uvjet’ ...*s tim patom i kondicijonom da ima rečeni Gergur...* (81, 4); ...*s patom i kun(d)icionom da ga imej rečeni Marić vsako leto...* (99, 10)

Prema tal. *condizióne* ‘pogodba; uvjet; stanje’, mlet., tr. *condiziòn* ‘stanje, uvjet’ (učena riječ) < lat. *condiciōne(m)* radna imenica od *condīcere* ‘složiti se, utvrditi zajedničkim dogovorom’ (složenica od *cūm* ‘zajedno’ i *dīcere* ‘reći’). U talijanskim upisima nailazimo na varijante *condicione*, *conditione*, *condizione* istoga značenja. (Boerio 187; Devoto 94; ERHSJ, II: 138; ARj, 19: 265; DELI 266; Rosamani 240; Zing-CD)

kumfermat/kunfermat ‘potvrditi’ ...*sada mu ju daše i kunfermaše za se...* (51, 6); ...*ki to pismo potvrdiše i kumfermaše dobrovolno...* (73, 17)

Od tal. *confermàre*, arh. *confirmàre* ‘učvrstiti; potvrditi; relig. krizmati’, jul. *confermar* ‘potvrditi’ od lat. *confirmāre* ‘ojačati, dati stabilnost’, složenica od *cūm* ‘sa’ i *firmāre* ‘učiniti stabilnim’ (postnominal od *fīrmus* ‘stabilan’). (Devoto 95; DELI 267; Rosamani 240; Zing-CD)

mandat ‘zapovijed, punomoć, nalog, naredba’ ...*kako g(ospo)d(i)n biskup zapoveda v svoih mandatih...* (237, 8)

U ovim se krajevima riječ nalazi od 14. st. a) zapovijed u pismu, naredba; b) oblast (punomoć) što je tko primio da može djelovati u nekoj službi ili poslu. Prema tal. *mandàto* ‘arh. naredba; jur. punomoć; jur. nalog; mandat; zadatak’, mlet. *mandàto* ‘u Venetskom forumu svaka civilna ili krivična sudska naredba’ < lat. *mandātum*, poimeničen part.perf. od *mandāre*

‘poslati’. Leksem *mandato* zabilježen je i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 391; REW 5286; Devoto 255; ERHSJ, II: 368; ARj, 26: 440; DELI 709; Zing-CD)

nodar ‘notar, bilježnik, pisar’ ...*i ja pop Marko Kremčić nodar i kanceler grada...* (53, 6)

Radna imenica na *-ar*. Radi se o mletačkoj posuđenici. Leksem je zabilježen u mlet., kp., zr., cr., rv. *nodàro* < lat. *notāriu(m)* ‘stenograf; tajnik’, od *nōta(m)* ‘oznaka’. U hrvatski je jezik preuzeta i imenica *nóta* (iz lat.) ‘1. muzički znak, kajda, 2. pismeno saopćenje, 3. kraća bilješka, napomena’. Tal. varijanta je *notàio*, knjiž. *notàro* ‘notar, bilježnik’. U talijanskim upisima nailazimo na inačice *nodaro*, *notario* i *notaro*. (Boerio 442; REW 5964; ERHSJ, II: 525; ARj, 36: 241; DELI 810, 811; Rosamani 684; Zing-CD)

notat ‘zabilježiti’ ...*tako kako se više obderži notah, autentikah, publikah...* (117, 8)

Od tal. *notàre* ‘obilježiti; zabilježiti; promatrati; izjaviti; okriviti; arh. pjevati’, mlet., jul., tr. *notar* ‘zabilježiti; opaziti’ < lat. *nōtāre* ‘označiti, obilježiti’, postnominal od *nōta(m)* (za etim. v. prethodnu lemu). Leksem *notàt* ‘zabilježiti’ prisutan je i u drugim dijelovima Liburnije, a nalazimo ga i u talijanskim upisima *Kvaderne* (*notar*). (Boerio 444; REW 5963; Devoto 284; ERHSJ, II: 525; ARj, 36: 242; GDDT 404; DELI 810, 811; Rosamani 687; Zing-CD)

obligat ‘obvezati’ ...*sudac Matej obliga i obeča stanovito pri tom ostat...* (95, 7)

Od tal. *obligàre* (arh. *obligàre*, arh. *ubbligàre*) ‘obavezati; primorati; zadati’; mlet. *obligàr* ‘obvezati’ < lat. *obligāre* ‘privezati za; obavezati’, složenica od *ōb* ‘prema’ i *ligāre* ‘vezati’ (hr. *obvezati* < lat. *ōb* ‘prema’ i *vézati*). Leksem *obligàt se* ‘obvezati se’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije, a nalazi se i u talijanskim upisima *Kvaderne* (*obligarse*, *obligar*). (Boerio 446; REW 6012a; Devoto 286; ERHSJ, II: 537, 538; ARj, 36: 397; DELI 817; Zing-CD)

obligacion ‘obveza’ ...*i to fitasmo s tem patom i obligacionom da ima...* (93, 18)

Od tal. *obligazióne* ‘obveza; jur. obaveza; ekon. obveznica’ < lat. *obligatióne(m)* (apstraktum) od lat. *obligātus* ‘obvezan’. Leksem *obligatione* zabilježen je i u talijanskim upisima. (REW 6012; Devoto 287; ERHSJ, II: 538; DELI 817; Zing-CD)

part f. ‘stranka u sporu’ ...*i na to kumentaše obe parti dobrovolno pred svedoki...* (95, 12)

Od mlet. *parte* ‘dio’, jul., tr. *parte* ‘strana, dio; stranka’, tal. *pàrte* ‘dio; regija, zona; strana; smjer; stranka’ < lat. *pàrte(m)* ‘dio’ istoga ie. korijena kao i gl. *pàrere* ‘roditi, proizvoditi’ (usp. *part/parat* ‘dio’ u 5. semantičkom polju). U talijanskim upisima *Kvaderne* ova je riječ u istome značenju zabilježena samo u množini (*parti*). (Boerio 476; REW 6254; Devoto 304; ERHSJ, II: 607; GDDT 436; DELI 884, 885; Rosamani 740, 741; Zing-CD)

pat ‘nagodba, ugovor, uvjet’ ...*i obveršujući vsi pati zgora pisani...* (101, 14)

Od tal. *pàtto* ‘ugovor; uvjet; pakt’, mlet., jul., tr. *pato* ‘ugovor, sporazum, pogodba’ < lat. *pàctu(m)* ‘ugovor, porez’, istoga korijena kao i *pāce(m)* ‘mir’. U talijanskim su upisima *Kvaderne* zabilježene inačice *patto* i *pato*. (Boerio 482; REW 6138; Devoto 307; ERHSJ, II: 619; DELI 895; Rosamani 749, 750)

pena ‘kazna’ ...*ka pena se nahodi v stareh kapituleh a to za vsaku voltu...* (245, 2)

Od tal. *péna* ‘sankcija; kazna; muka; patnja’, mlet., jul., tr. *pena* ‘kazna’ od lat. *pōena(m)* ‘rad, težak rad, trud; kazna’ < gr. *poiné*, iz ie. K_w OINĀ ‘cijena’, korijen K_w EI ‘platiti’ posvjedočena u centralnim iranskim, slavenskim i baltičkim zonama. Postupno se uvodi pojam *pena* ‘kazna’ u ekonomskom smislu kao ‘novčana kazna’. Na ovaj leksem (*pena*) nailazimo i u talijanskim upisima. (Boerio 487; REW 6628; Devoto 309; ERHSJ, II: 635; ARj, 42: 770; GDDT 447; DELI 900, 901; Rosamani 758)

publikat ‘proglasiti, oglasiti, objaviti, razglasiti’ ...*tako kako se više obderži notah, autentikah, publikah...* (117, 8)

Riječ je zabilježena u *Krčkom statutu* i u Istri. Od tal. *publicàre*, knjiž. *publicàre* ‘knjiž. širiti; objaviti; arh. zaplijeniti’, učena riječ lat. *publicāre* ‘objaviti’, postnominal od *pūblicu(m)* (blizak s *pōpulus* ‘narod’). Leksem *publikāt* ‘oglasiti’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije, a nalazi se i u talijanskim upisima *Kvaderne* (*publicar*). (REW 6804, 6805; Devoto 338; ERHSJ, III: 65; ARj, 53: 599; DELI 998; Zing-CD)

škrit ‘spis, pismo, pravni akt’ ...*i ja pop Mikula Komar ki pisah ta škrit...* (77, 22)

Od tal. *scritto* ‘bilješka; napisana stvar’ (prijelaz *sk-* > *šk-*), poimeničen part.perf. od *scrivere* ‘pisati’ < lat. *scribere* (>

scripu(m)), ie. korijen. (REW 7745; Devoto 383; ERHSJ, III: 270; ARj, 73: 685; DELI 1168, 1169; Zing-CD)

štimađur ‘procjenitelj’ ...*ki su bili štimađuri rečene fabrike...* (103, 16)
Radna imenica na *-atorem* > *-adur*. Od mlet. *stimadòr*, cr. (15. st.) *stimaduri* ‘procjenitelj(i)’, (tal. *stimatòre, estimatòre* ‘procjenitelj’) (prijelaz *st-* > *št-*) od lat. *aestimātōre(m)* < *aestimāre* od *āes, āeris* ‘bronca, vrijedna stvar’. Leksem *štimađūr, štimađūrà* ‘procjenitelj’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 704; REW 246; Devoto 157; ERHSJ, III: 335; ARj, 74: 792; DELI 403, 1275; Rosamani 1092; Zing-CD)

4. Crkva

ankonja ‘oltarna slika’ ...*ča ki obeča za ankonju crekve s(ve)toga jurja...* (171, 20)

Od tal. *ancóna* (14. st.) ‘oltarna slika, oslikana ili isklesana, često s više odjeljaka od drva, mramora ili od terakote; niša ili okvir u kojem je položena ta slika’, tr. *ancona* ‘mali tabernakul’ (prijelaz *n* > *ń*) iz gr. biz. *eikōn, eikónos* ‘slika; sveta slika’. Nalazi se i u furl. *ancòne*. Istoga su korijena i hr. *ikona*, tal. *icóna, icòna* (lat. *īcona(m)* < gr.). (VELI-int.; Devoto 18; GDDT 26; DELI 53, 538; Rosamani 22; Zing-CD)

maša na kanat ‘pjevana misa’ ...*(j)edne maše na kanat vsako leto na ta dan...* (79, 14)

Od tal., mlet., jul. *canto* ‘pjevanje, pjesma’ (refleks starohrvatskoga poluglasa *-nòt* > *-nat*) < lat. *cāntu(m)* iz lat. *cānere* ‘pjevati’. Leksem *kānat, kānta* ‘pjevanje, pjesma’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. U talijanskim je upisima ‘pjevana misa’ navedena kao *messa cantata* ili *messa cantada*. (Boerio 130; REW 1611; Devoto 65; ERHSJ, II: 31; ARj, IV: 815; HKT 117; DELI 197; Rosamani 163; Zing-CD)

oferta ‘žrtva, dar, prikaz’ ...*niš od one oferte nere oni ki pomogu služīt...* (237, 4)

Na ovaj leksem nailazi se već u 15. i 16. stoljeću. Iz tal. *offerta* ‘ponuda; prinos; relig. prikazanje’ < sr.lat. *offerta*, nastao od vulg.lat. *offerire* (sttal. *offerire*, tosk. *offrire*) < kl.lat. *offēre* ‘nuditi’ (*ōb* ‘prema’ i *fēre* ‘nositi’). Tr. *offerta* ‘ponuda’. U talijanskim upisima također nailazimo na leksem *offerta*. (REW 6043; Devoto 288; ERHSJ, II: 545; ARj, VIII: 732; HKT 188; GDDT 408; DELI 824; Vinja, II: 224; Zing-CD)

oficijat ‘činiti u crkvi službu Božju’ ...*maše vsi jutre dan po mandalenine i (v) crek(v)i oficijat kako se pristoi...* (27, 21)

Postnominal na *-ati oficijati* ‘činiti u crkvi službu Božju’ < tal. *uffiziare una chiesa*, mlet. *ofiziar* ‘slaviti Euharistiju’ < sr.lat. *officiāre* postnominalan gl. od *officiu(m)* ‘služba; relig. liturgijski čin’ (u ARj stoji da je lat. *officium* za *opificiu(m)* iz *opifex*, složenica od *opus* ‘rad, djelovanje’ i korijena gl. *facere* ‘činiti, vršiti’). (Boerio 449; Devoto 288; ERHSJ, II: 545; ARj, VIII: 732; HKT 188; DELI 823; Zing-CD)

plovan/plvan/polvan ‘župnik’ ...*g(ospodi)n Bartol Franulić plovan lovranski...* (45, 13); ...*be pop B(a)rtol Franulić plvan va to vreme v Lovrane...* (73, 15); ...*g(ospodi)n pre Bartol polvan lovranski...* (115, 11)

Leksem *plovân* ‘svećenik, župnik’ prisutan je u Hrvatskom primorju, Lici, Omišlju, Vrbniku, Istri, na Rabu; od furl. *plevan* < lat. *plebānus*, poimeničen lat. pridjev na *-ānus* od *plēbe(m)* ‘puk; župna zajednica’ (> tal. *piève* ‘župa’), a zatim u ksn.lat. ‘grupa vjernika’. Samoglasnik *-o-* umjesto *-e-* u *plovan* je zbog labiodentala *v*; usp. tal. *piovàno* pored *pievào* ‘župnik’ (jul. *pievan*, mlet., tr. *piovàn*; pir. *plavan*, *plaguan*, *plevan*, *plovan*). U talijanskim upisima *Kvaderne* nailazimo na leksem *pievano*, *pieuano*. (Boerio 511; REW 6591; ERHSJ, II: 689; ARj, 43: 86; GDDT 469; DELI 926, 927; Rosamani 787, 793; Zing-CD)

pre ‘svećenik’ ...*dasmo g(ospo)d(i)nu pre Antonu plovanu...* (239, 9)

Od mlet. *pre*, a leksem je zabilježen i u bl. *pre* ‘svećenik’. Skraćeno od tal. *prète* (tr. *prete*), *prèsbite* ‘svećenik’ od gr. *presbýtēs* ‘star’, zatim i ‘svećenik’, od *présbys* ‘star’ ie. postanka. Leksem *pre* zabilježen je i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 531; REW 6740; Devoto 330; GDDT 492; DELI 974, 977; Zing-CD)

sakreštan ‘crkvenjak, sakristan’ ...*da vsaki dan nastoino prez popuščenja nedelnik skupno sakreštanom i sa vsimi žakni...* (243, 13)

Iz mlet., tr., jul. *sacrestàn*, tal. *sacrestàno* (prijelaz *st* > *št*) < lat. *sacristānu(m)* ‘čuvar svetih stvari’, od sr.lat. *sacrista* ‘crkvenjak; zadužen za svete stvari’ (< lat. *sacrāre* ‘posvetiti’ od lat. *sācer* ‘svet’). (Boerio 591; REW 7494a; Devoto 368; ERHSJ, III: 191; ARj, 61: 518; HKT 268; GDDT 543; DELI 1118; Rosamani 913; Zing-CD)

sekrestara/sekrestia/sekreštia ‘sakristija, tj. soba pored crkve, u kojoj se svećenici spremaju za službu’ ...*i to pismo be učineno v sekrestare...* (45, 10); ...*kade budući skupno častni kapitul od Lovrana va sekrestie...* (233, 3); ...*v Lovrane i sekreštie od koleja tega...* (233, 13)

Od tal., mlet. *sacrestia*, tr. *sacristia*, furl. *sacristie* < lat. *sagrestia(m)* od *sacrista(m)* ‘crkvenjak; koji pripada svetim stvarima’ (< lat. *sacrāre* ‘posvetiti’ od lat. *sācer* ‘svet’). U Senju je 1380. god. zabilježen leksem *sekrestija*, a 1577. *sekreštija*. U drugim su dijelovima Liburnije prisutne i varijante *sekleštrija*, *sekarstija* ‘sakristija’. Leksemi *sacrestia*, *sacristia* zabilježeni su i u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 591; REW 7494a; ERHSJ, III: 191; Devoto 368; ARj, 61: 518; ARj, 62: 808; HKT 67; GDDT 543; DELI 1118; Rosamani 913; Zing-CD)

Od leksema koji pripadaju semantičkom polju crkve, u *Kvaderni* su zabilježeni i oni koji po obliku, prema načelu neposredne etimologije, mogu predstavljati noviji sloj romanizama, ali s obzirom na to da su dio crkvene terminologije vjerojatnije je da se radi o latinizmima. To su primjerice: *kanonik/kanovnik* ‘viši svećenik dužnostima vezan uz Kaptol’ (tal., mlet. *canonico*; lat. *canonicus*), *kapitul/kapitol* ‘kaptol’ (tal., mlet. *capitolo*, lat. *capitulum*), *oficij* ‘služba Božja’ (tal. *uffizio*; lat. *officium*), *regula* ‘pravilo, propis, uredba, simbol vjere’ (tal., mlet. *regola*; lat. *regula*).

5. Semantički nerazvrstani leksemi

fadiga ‘trud, rabota, posao’ ...*i da ima rečeni Martin fadigat dobru fadigu...* (47, 21)

Na ovaj leksem nailazimo od 16. st. po zapadnijim krajevima. Od mlet., tr. *fadiga*, tal. *fatica* (arh. *fadiga*, arh. *fatiga*) ‘trud; poteškoća; muka’ < lat. **fatīga(m)* ‘muka; rad; težak rad; napor’ postverbal od *fatigāre* ‘umoriti se’. Riječ *fadiga* zabilježena je i u drugim dijelovima Liburnije te po čitavoj Istri, a radi se o tipičnoj venetskoj riječi. Ostali zabilježeni oblici: rv., vd. *fadèiga*, velj. *fadàiga*. (Boerio 258; REW 3220; Devoto 164; ERHSJ, I: 508; ARj, 9: 45, 46; GDDT 221; DELI 420; Rosamani 351; Zing-CD)

kolacion ‘objed’ ...*ošće nam gre, rečeni(m) popom ki su v kapitule, od Crekve s(ve)toga Martina na cimitero pašti .v. (3), .a. (1) kolacion so(ldi) .g. (4), a mi smo nim obligani služiti .a. (1) mise...* (25, 11)

Riječ *kolacijon* ‘doručak’ nalazi se već u *Statutu kastavskom* (1490.). Od mlet. *colaziòn* ‘hrana koja se konzumira izvan

ručka i večere', tal. *colazióne* 'doručak; drugi obrok tijekom dana' < stfr. *colation* (tehnički termin koji upotrebljavaju franjevački monasi za obrok nakon večernjega okupljanja) iz lat. *collatióne(m)* doslovno 'nositi zajedno', od *collātu(m)* (part. perf. od *confērrē* 'nositi zajedno, sudjelovati', složenica od *cūm* 'sa' i *fērrē* 'nositi'). (Boerio 178; REW 2043; Devoto 87; ERHSJ, II: 122; ARj, 19: 78; DELI 251; Zing-CD)

kontentat/kuntentat 'zadovoljiti se' ...*na to rečeni Šimun kontenta kako (j)e više pisano...* (59, 3); ...*i na to se (j)edne strani i druge dobrovolno kuntentaše meju sobu...* (71, 4)

Riječ je u ovim krajevima prisutna od 15. stoljeća. Posvjedočena je u mlet., jul., tr. *contentar* (tr. i *accontentar*), tal. *accontentàre*, *contentàre* 'zadovoljiti se' od ksn.lat. *contentāre* < lat. *contēntu(m)*, part.perf. od *continēre* 'sadržavati, zadržavati se unutar nekih granica'. Ovaj glagol zapravo znači 'zadržati se u nekim granicama ne želeći više'. Leksemi *kūntēnat se*, *kuntēntāt se* 'biti zadovoljan' zabilježeni su i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 191; REW 2182; Devoto 99; ERHSJ, II: 141; ARj, 19: 277, 278; ARj, 23: 787; GDDT 171; DELI 274; Zing-CD)

mankat 'nedostajati' ...*z vremenom nasadit ča manka tersjem ulikami i...* (99, 22)

Od tal. *mancàre*, mlet., jul., tr. *mancàr* 'nedostajati'. *Mankati* je stariji oblik od hr. *manjkati* jer se shvaća po pučkoj etimologiji. Talijanske su varijante postnominali od pridjeva *mànco* 'manje' < lat. *māncu(m)* 'bolestan' (suf. *-cu(m)* označava fizičke nedostatke na ruci *mānu(m)*), a zatim općenito 'ozlijeđen; krnj'. Leksem *mankāt* 'nedostajati' zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 391; REW 5285; Devoto 255; ARj, 26: 445; GDDT 353; DELI 709; Zing-CD)

meštar 'obrtnik' ...*ki (j)e pustil pokoini meštar Vid Dižić kapitulu lovranskomu...* (35, 2)

Riječ je posvjedočena u mlet. *mestro*, *maestro* 'obrtnik', kp., por., lb., pir. *mestro* 'učitelj', tal. *maestro*, (arh.) *mastro* 1. učitelj; 2. zanatlija kao gospodar, istr.rom. *mestra*. Riječ potječe od lat. *magīstru(m)*, iz *magīsteros (složenica od *māgis* 'jači' i suf. *-tero*, označitelj suprotnosti između dvoje). Iz latinskoga učenog jezika jest kasniji znanstveni naslov *magistar* (u Europi taj učeni naslov postoji od 15. st.). Dakle, *magister* je bio 'najjači, najveći' u usporedbi s drugom osobom ili grupom osoba. Leksemi *mēštar* 'majstor, učitelj', *mēštār*, *maještar*

‘učitelj’ zabilježeni su i u drugim dijelovima Liburnije. (REW 5229; Devoto 252; ERHSJ, II: 350; DELI 698; Gluhak 395; Zing-CD)

milezin ‘godina, godišće’ ...*m(ilezin)* .č.f.l. (1550) *meseca prvara na dni...* (49, 12)

Od tal. *millèsimo* (ili -é-), arh. *millèsimo* ‘tisućiti; godina, datum prema našoj eri; tisućljeće’, učena riječ od lat. *millēsimu(m)*, od *millē* ‘tisuću’. (REW 5573; Devoto 268; DELI 756; Zing-CD)

part/parat m. ‘dio’ ...*popu Belcu pride na parat Braidi poli...* (241, 2); ...*i prodasmo naš part te živine rečenomu Ivanu...* (165, 20)

Istoga porijekla kao i *part* ž.r. (usp. *part* ‘stranka u sporu’ u 3. semantičkom polju). Leksem *pàrat*, *pārta* u značenju ‘dio, komad’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije, a nalazi se i u talijanskim upisima *Kvaderne* (*parte*).

pasat ‘proći; umrijeti’ ...*pok(oinog) popa Mateja Belca ki je pasat od ovega sveta...* (235, 2)

Tal. *passàre* ‘prolaziti; prijeći; postojati; proći kroz’, mlet., jul. *passàr*, tr. *pasar* ‘proći’ od lat. *passāre ‘proći’ < *pāssus* ‘korak’. Leksem *pasāt* ‘proći, podnijeti’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. Glagol *passar* zabilježen je i u talijanskim upisima *Kvaderne*, ali u značenju prolaznosti vremena. (Boerio 478; REW 6267, 6271; Devoto 305; GDDT 437; DELI 887, 888; Rosamani 744; Zing-CD)

pašt ‘hrana, jelo, obrok’ ...*ki (j)e na kuntrade pašti .ž. (7) ob Antone (j)envara...* (27, 8)

U Istri je zabilježena riječ *past* ‘hrana, jelo’. Od mlet. *pasto* ‘hrana; ručak i večera’, jul. *pasto* ‘obrok’, tal. *pàsto* ‘hrana; obrok’ (prijelaz -*st* > -*št*), učena riječ lat. *pāstu(m)* ‘stočna hrana; hrana’, imenica od *pāscere* ‘hraniti’. U drugim je dijelovima Liburnije leksem *pāšt* zabilježen u značenju ‘smjesa’. (Boerio 480; REW 6283; Devoto 306; ERHSJ, II: 618; DELI 890; Rosamani 747; Zing-CD)

sinor/šinor ‘gospodin’ / **šinora** ‘gospođa’ ...*kum be sinor Jerolimo Pizerin...* (269, 13); ...*kum be šinor Jan Pero Karbulin...* (279, 7); ...*kuma Justina žena šinora Otavija...* (293, 10)

Od tal. *signóre*, arh. *segnóre*, jul., tr. *signor* ‘arh. posjednik; vlasnik; Krist; titula kojom se obraća ispred imena ili prezimena; gospodin’ od lat. *seniōre(m)*, komparativ od *sēnex* ‘star’. Ženski rod *šinora* < tal. *signóra*, arh. *segnóra* istoga značenja. Leksemi *sinjōr* ‘gospodin’, *sinjōra* ‘gospođa’ zabilježeni su i u drugim

dijelovima Liburnije. U talijanskim upisima *Kvaderne* nailazimo na leksem *signor, signore*. (REW 7821; Devoto 393; ERHSJ, III: 240; ARj, 63: 46; GDDT 630; DELI 1201, 1202; Rosamani 1029; Zing-CD)

špendat ‘trošiti, potrošiti’ ...*i tu hišu načini rečeni Matej i špenda va nu l(i)b(a)r...* (167, 16)

Mlet., jul., tr. *spender* ‘trošiti, potrošiti’; tal. *spèndere*, arh. *espèndere* ‘trošiti; upotrijebiti’ (prijelaz *sp-* > *šp-*) od lat. *expèndere* ‘platiti’, složenica od *ex-* (*s-*) i *pèndere* ‘težiti’, ie. postanka. Leksemi *špèndät, špèndèvat, spèndit* ‘potrošiti, trošiti’ zabilježeni su i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 686; Devoto 406; ARj, 74: 729; GDDT 662; DELI 1248; Rosamani 1068; Zing-CD)

tramuntana ‘sjever, sjeverna strana’ ...*kunfina s tramuntane vrtom i ulikami redi...* (105, 13)

Od mlet. *tramontana* ‘sjever’, jul. *tramontana, tramuntana* ‘sjeverni vjetar; sjevernjača’, tal. *tramontàna* ‘sjeverni vjetar’ od (*vento*) *tramontàno* ‘sjeverni vjetar’, ‘vjetar s one strane brda’ (prijelaz *o* > *u*). Učena riječ od lat. *transmontānu(m)* ‘koji je s druge strane (*trāns*) brda (*montānu(m)*)’. Leksemi *tramontana, trmuntāna, tramuntoāna* ‘sjevernjak’ zabilježeni su i u drugim dijelovima Liburnije, a u značenju ‘sjever’ leksem *tramontana* nalazi se u talijanskim upisima *Kvaderne*. (Boerio 762; REW 5664; Devoto 435; ERHSJ, II: 483; ARj, 77: 531; DELI 1359; Rosamani 1170)

trat ‘put (ponavljanje radnje)’ ...*plāca vazda so(ldi) .k. (40) za vsaki trat...* (235, 15)

Istoga značenja kao i tal. *trätto*, mlet., jul. *trato* u značenju ‘put (kao oznaka vremena)’ uz druga značenja ‘potez; crta’ (npr. mlet. *a un trato*, tal. *a un tratto* ‘iznenada, najednom’). Talijanizam *tratto* < lat. *trāctū(m)* ‘potez’ apstraktum je od *trāhere* ‘vući’ > tal. *trārre* ‘vući’. Leksem *trät* ‘put (oznaka vremena)’ zabilježen je i u drugim dijelovima Liburnije. (Boerio 764; REW 8827; Devoto 437; ERHSJ, III: 492, 493; ARj, 77: 539; GDDT 754; DELI 1362, 1363; Rosamani 1172; Vinja, III: 275; Zing-CD)

volta ‘put (ponavljanje radnje)’ ...*ka pena se nahodi v starih kapituleh a to za vsaku voltu...* (245, 3)

Od mlet. *volta* ‘put (ponavljanje radnje)’, tal., jul., tr. *vòlta* ‘okret; put (vremenski); svod’ od vulg.lat. *vòlta* < **vòlvitā(m)*, postverbal od *volvitāre*, lat. intenzivum na *-itare* od *vòlvere*

‘okrenuti’ ie. porijekla. U talijanskim upisima *Kvaderne* također nailazimo na riječ *volta*, *uolta* u istom značenju. (Boerio 800; REW 9445; Devoto 461; ERHSJ, III: 613; GDDT 791, 792; DELI 1451, 1452; Rosamani 1236; Vinja, III: 308; Zing-CD)

Zaključak

Ovim je istraživanjem potvrđena razmjerno velika zastupljenost novijega sloja romanizama, dakle posuđenica iz nekoga talijanskoga govora. Najčešće je riječ o mletačkim posuđenicama jer je Venecija tijekom povijesti imala velik utjecaj na hrvatske govore na istočnoj jadranskoj obali. Većina se talijanizama potvrđenih u *Kvaderni kapitula lovranskog* nalazi i danas u hrvatskim govorima liburnijskoga kraja i Istre, a uglavnom su posvjedočeni i u talijanskim govorima Istre te slovenskoga primorja i talijanske regije Furlanije Venecije Julije. Osim toga, iz istraživanja je razvidno da se i u talijanskim upisima *Kvaderne* nalaze leksemi koji za hrvatski dio *Kvaderne* te za hrvatske govore općenito predstavljaju talijanizme.

Skraćenice

arh. – arhaično	muz. – muzika
biz. – bizantski	ngr. – novogrčki
bl. – govor Bala	nvnjem. – novonjemački
bz. – mletački govor Buzeta	njem. – njemački
cr. – mletački govor Cresa	part.perf. – particip perfekta
dem. – deminutiv	pir. – mletački govor Pirana
ekon. – ekonomija	pl. – mletački govor Pule
etim. – etimologija	por. – mletački govor Poreča
fig. – figurativno	pref. – prefiks
fran. – franački	relig. – religija
furl. – furlanski	rij. – rijetko
gl. – glagol	rv. – govor Rovinja
gr. – grčki	sr.lat. – srednjovjekovni latinski
hr. – hrvatski	stfr. – starofrancuski
ie. – indoeuropski	sttal. – starotalijanski
istr.rom. – istroromanski	suf. – sufiks
jul. – julijski mletački	tal. – talijanski
jur. – pravni termin	terg. – tergestinski
kl.lat. – klasični latinski	tosk. – toskanski
knjiž. – književni	tr. – tršćanski
kp. – mletački govor Kopra	usp. – usporedi
ksn.lat. – kasnolatinski	v. – vidi
lang. – langobardski	vd. – govor Vodnjana
lat. – latinski	velj. – veljotski
lb. – mletački govor Labina	vulg.lat. – vulgarni latinski
lib. – liburnijski	zr. – mletački govor Zadra
mlet. – mletački	ž.r. – ženski rod
mugl. – mugližanski	

Rječnici

1. ARj = *Akademijin rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1880–1976.
2. Boerio, Giuseppe, *Dizionario del dialetto veneziano*, Giunti, Firenze, 1998. (pretsak iz 1856).
3. DELI = Cortelazzo, Manlio – Zolli, Paolo, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna, 1991.
4. Devoto, Giacomo, *Avviamento alla etimologia italiana*, Felice le Monnier, Firenze, 1968.
5. GDDT = Doria, Mario – Noliani, Claudio, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Meridiano, Trieste, 1987.
6. ERHSJ = Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1-4)*, JAZU, Zagreb, 1971–1974.
7. Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb, 1993.
8. HKT = Šetka, Jeronim, *Hrvatska kršćanska terminologija*, knj. 10, Knjižnica „Marije“, Split, 1976.
9. Marević, Jozo, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik (I, II)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
10. REW = Meyer Lübke, Wilhelm, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1911.
11. VELI-int. = Pianigiani, Ottorino, *Vocabolario etimologico della lingua italiana*, Società Editrice Dante Alighieri, Roma, 1907.
12. Vinja, Vojmir, *Jadranske etimologije: jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku (1-3)*, Školska knjiga – HAZU, Zagreb, 1998–2004.
13. Zing-CD = Zingarelli, Nicola, *Vocabolario della lingua italiana*, Zanichelli, Bologna, 2008.

Izvor

1. Viškanić, Damir, *Quaderna capituli Lovranensis/Kvaderna kapitula lovranskoga*, Katedra Čakavskoga sabora Opatija – Adamić, Lovran – Rijeka, 2002.

Literatura

1. Bidwell, Charles, „Colonial Venetian and Serbo-Croatian in the Eastern Adriatic: A Case Study of Languages in Contact“, *General Linguistics*, vol. VII, 1967., str. 13–30.
2. Fučić, Branko, „Kvaderna kapitula lovranskoga“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 15, 1988., str. 27–39.
3. Muljačić, Žarko, „Sul dalmatico meridionale (o labeatice)“, u: *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*, Böhlau – Weimer, Köln – Wien, 2000., str. 325–343. Izvorno objavljeno u: M. de Giovanni (ur.), *Scritti offerti a Ettore Paratore ottuagenario. Abruzzo. Rivista dell’Istituto di studi abruzzesi*, 1990., str. 369–386.
4. Muljačić, Žarko, „Sullo status linguistico dell’istrioto medievale“, u: *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*, Böhlau – Weimer, Köln – Wien, 2000., str. 345–362. Izvorno objavljeno u: *Linguistica*, XXXI, 1991., str. 155–170.
5. Muljačić, Žarko, „Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata ‘stranog’ porijekla“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, sv. 23–24, 1997–1998., str. 265–280.
6. Rosamani, Enrico, *Vocabolario giuliano dei dialetti parlati nella Venezia Giulia, in Istria, in Dalmazia, a Grado e nel Monfalcone*, Lint, Trieste, 1999.
7. Šepić, Ante, „Zakon kaštela Mošćenic“, *Rad JAZU*, knj. 315, 1957., str. 233–285.

RIASSUNTO

Gli italianismi nei Quaderni del Capitolo di Laurana

L'articolo esamina la presenza degli italianismi nei documenti raccolti nei Quaderni del Capitolo di Laurana, curati ed analizzati da Damir Viškanić. I Quaderni contengono le iscrizioni nella lingua croata, italiana e latina, però per quest'analisi saranno presi in considerazione soltanto le iscrizioni in croato. Lo scopo di questo lavoro è quello di estrarre gli italianismi dalla detta edizione, e analizzarli in prospettiva etimologica e lessicologica. Da una parte sarà determinata l'etimologia prossima del prestito (l'ultima lingua fonte), e poi si cercherà di determinare anche l'etimologia remota. Il concetto dell'italianismo, in questo lavoro, si riferisce ai prestiti provenienti dal veneziano, triestino, friulano e italiano standard.

Parole chiave: *Quaderni del Capitolo di Laurana, italianismo, etimologia prossima, etimologia remota, veneziano, triestino, friulano*